

DABA, PRINCIPS *IN DUBIO PRO NATURA* UN IKVIENA TIESĪBAS DZĪVOT LABVĒLĪGĀ VIDĒ

NATURE, PRINCIPLE OF *IN DUBIO PRO NATURA* AND RIGHT TO A BENEVOLENT ENVIRONMENT

Silvija Meiere, *Dr. iur.*

Latvijas Universitātes Juridiskās fakultātes
Valststiesību zinātņu katedras docente

Summary

The aim of the paper is to examine the existing nature protection system in light of biodiversity conservation, the principle of *in dubio pro natura*, as well as the right to a healthy environment in mutual interaction and to find an answer to the question – does the Latvian legal system provide a constitutional basis for making environmental laws more ecologically responsible? The author substantiates the thesis that a unified system of environmental constitutionalism, consisting of reconceptualized right to a healthy environment and environmental sustainability, paves the way for the protection of more ecocentric values and thus creates an opportunity to make environmental laws and their application practices more ecologically responsible.

Atslēgvārdi: bioloģiskā daudzveidība, *in dubio pro natura*, pamattiesības dzīvot labvēlīgā vidē, vides ilgtspējība

Keywords: biodiversity, *in dubio pro natura*, right to a benevolent environment, environmental sustainability

Ievads

Lai gan ilgtspējīga attīstība ir oficiāli atzīta valsts stratēģijā¹, pašreizējās sabiedrības attīstības trajektorijas nav ilgtspējīgas². Ir vispāratzīts, ka izteikti uz antropocentriskām vērtībām orientētas vides tiesības (normatīvie akti) faktiski leģitīmē vides un dabas degradācijas turpināšanos. ES Biodaudzveidības stratēģijā 2030³ teikts, ka “daba ir mums vajadzīga, [...] taču tā ir krīzes stāvoklī”. Jaunākajā vides tiesību doktrīnā tiek meklēti risinājumi, kā mazināt izteikto vides tiesību antropocentrismu, ar to saprotot tiesiski aizsargāto vides vērtību pārbīdi ekocentrisma virzienā. Raksta mērķis ir aplūkot esošo dabas aizsardzības sistēmu bioloģiskās daudzveidības saglabāšanas

¹ Attīstības plānošanas sistēmas likums: LV likums. Pieņemts 08.05.2008. [28.02.2025. red.]

² Eiropas Vides aģentūras ziņojums: Vide Eiropā – Stāvoklis un perspektīvas 2020. Kopsavilkums. Luksemburga: Eiropas Savienības Publikāciju birojs, 2019.

³ ES Biodaudzveidības stratēģija 2030. gadam. Atgriezīsim savā dzīvē dabu. Komisijas paziņojums Com/2020/380 final, Briselē, 20.5.2020. Pieejams: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/LV/TXT/?uri=celex%3A52020DC0380> [aplūkots 20.03.2025.]

kontekstā, principu *in dubio pro natura*, kā arī ikviena tiesības dzīvot labvēlīgā vidē savstarpējā kopsakarā un rast atbildi uz jautājumu, vai Latvijas tiesību sistēma sniedz konstitucionālu pamatojumu tam, lai vides tiesības padarītu ekoloģiski atbildīgākas.

1. Daba

Daba sastāv no daudzām bioloģiskām, fizikālām un ķīmiskām izpausmēm dažādās dzīvības formās un vidēs (augsnē, zemes dziļēs, gaisā un ūdenī). Tomēr likumā dabas jēdziens nav definēts. Saistībā ar dabu visbiežāk tiek lietots termins “dabas aizsardzība”, ar to uzsverot, ka cilvēku rūpju lokā visupirms atrodas tās dabas sastāvdaļas vai aspekti, kas nodrošina cilvēku labklājību, ieskaitot dabas resursu izmantošanu, kā arī kultūras un estētiskās vajadzības.⁴ Dabas tiesiskā aizsardzība tiek aplūkota caur “vides prizmu”, kur daba ir ietverta “dabas faktoros”, kas mijiedarbībā ar “antropogēnajiem faktoriem” un “sociālajiem faktoriem” veido “vidi”⁵. Savukārt vides aizsardzība kalpo “vides kvalitātes saglabāšanai un dabas resursu ilgtspējīgas izmantošanas nodrošināšanai”⁶. Mūsdienās centrālais dabas aizsardzības jautājums ir planētas bioloģiskās daudzveidības saglabāšana, jo tās samazināšanās ir viena no globālajām vides problēmām.

Jēdziens “bioloģiskā daudzveidība” apzīmē dzīvo organismu formu dažādību visās vidēs, tostarp sauszemes, jūras un citās ekosistēmas un ekoloģiskajos kompleksos, kuru sastāvdaļas tās ir; tā ietver daudzveidību sugas ietvaros, starp sugām un starp ekosistēmām.⁷ Parasti ar šo jēdzienu saprot dzīvo organismu un ekosistēmu daudzveidību trīs līmeņos – ģenētiskā, sugu un ekosistēmu (biotopu) līmenī. Dabas aizsardzības uzdevums ir nodrošināt dzīvo organismu populāciju, sugu un dzīvotņu daudzveidības saglabāšanu uz cilvēka saimnieciskās darbības fona, tādējādi nodrošinot paša cilvēka eksistenci un dzīves kvalitāti.⁸

Savukārt dabas tiesiskā aizsardzība būtībā ir “šķērsgriezuma” pasākumu kopums, jo tā nozīmē atsevišķu vai kombinētu dabas sastāvdaļu aizsardzību, nevis dabas ekosistēmu aizsardzību kopumā. Atbilstoši tiesību normas ar dabu aizsargājošu iedarbību ir atrodamas daudzos likumos – gan tādos, kas tieši ir paredzēti atsevišķu dabas elementu vai objektu speciālai (īpašai) aizsardzībai, gan arī tādos, kuru mērķis ir plašāks, jo nav saistīts tikai ar dabas (vides) aizsardzību (piemēram, teritorijas plānošana, mežsaimnieciskā darbība, lauksaimnieciskā darbība, ūdenssaimniecība). Dabas daudzveidības speciālā aizsardzība attiecas uz nozīmīgām (sevišķi vērtīgām) dabas sastāvdaļām. To, kuri dabas elementi bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai ir nozīmīgi un tādēļ tiem paredzēta speciāla aizsardzība, noteic divos veidos – ar sarakstu un teritoriālu anklāvu izveidošanu. Pirmajā gadījumā tiek veikoti savvaļas

⁴ Nikodemus O., Brūmelis G. Ievads. Grām.: Dabas aizsardzība. Oļģerta Nikodemus un Gunta Brūmeļa redakcijā. Otrais izdevums. Rīga: LU Akadēmiskais apgāds, 2015, 7. lpp.

⁵ Vides aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 02.11.2006. [11.03.2025. red.], 1. panta 17. punkts.

⁶ Turpat, 18. punkts.

⁷ Konvencija par bioloģisko daudzveidību. Parakstīta Riodežaneiro 05.06.1992., 2. pants.

⁸ Dabas aizsardzība. Pieejams: <https://enciklopedija.lv/skirklis/1285-dabas-aizsardz%C4%ABba-> [aplūkots 15.03.2025.]

sugu saraksti⁹ un biotopu veidu saraksti¹⁰, kuros iekļautas apdraudētas, izzūdošas vai retas sugas un biotopi vai sugas, kuras apdzīvo specifiskus biotopus,¹¹ un tādējādi noteiktā suga vai biotopa veids iegūst “īpaši aizsargājama” dabas objekta statusu. Līdz šim zinātnieki Latvijā ir uzskaitījuši 18 047 dzīvnieku sugas.¹² Īpaši aizsargājamas sugas statuss ir 745 floras un faunas sugām,¹³ savukārt 23 augu un dzīvnieku sugas iekļautas ierobežoti izmantojamo sugu sarakstā.

Otrajā gadījumā ar anklāva – aizsargājamas dabas teritorijas – izveidi var tikt aizsargāti ne tikai īpaši aizsargājamās sugas indivīdi, bet arī to dzīvotnes, īpaši aizsargājami biotopi, ekosistēmas un pat ainavas. Katrs šāds anklāvs ir ar speciālu valsts vai pašvaldības lēmumu noteikta teritorija (zona), kurā jāievēro speciāls režīms (noteiktu darbību veikšanas aizliegumi vai ierobežojumi). Teritorijas identificēšanas un izveides procesā būtiski ir pamatot aizsardzības nepieciešamību, jo jebkurš šāds tiesiskais režīms balstās normatīvā priekšrakstā par to, kāds tieši dabas objekts vai dabas vērtība konkrētajā gadījumā ir jāaizsargā. Turklāt teritorijas identificēšanai un robežu noteikšanai ir raksturīgi zinātniski un tehniski aspekti, kā arī pats process ir saistīts ar vērtējuma veikšanu un interešu līdzsvarošanu. Līdz ar to jāreķinās ar zinātnisko nenoteiktību un nepieciešamību ievērot piesardzību.

Starptautiskajā konvencijā par bioloģisko daudzveidību tiek atzītas gan bioloģiskās daudzveidības antropocentriskās (uz cilvēku centrētās) vērtības, kas saistītas ar cilvēka vajadzību (estētisko, emocionālo, ekonomisko un vides pakalpojumu) nodrošināšanu, gan arī bioloģiskās daudzveidības patiesā jeb ētiskā vērtība, kas tai piemīt neatkarīgi no vērtības, ko nosaka cilvēku vajadzības. Noteiktā ietvarā, proti, attiecībā uz īpaši aizsargājamiem dabas objektiem šī vērtība tiek aizsargāta arī normatīvi – sasniedzot “labvēlīgu aizsardzības statusu”, suga nezaudē savu īpaši aizsargājamo statusu. Ņemot vērā, ka šīs dabas sastāvdaļas ir atzītas par nozīmīgām visas bioloģiskās daudzveidības saglabāšanai ilgtermiņā, tām arī turpmāk (ilgtermiņā) jāturpina nodrošināt atrašanos “labvēlīgā aizsardzības statusā”, jo “bioloģiskās daudzveidības saglabāšana ir cilvēces kopīga rūpe”¹⁴. Līdz ar to rūpes par dabas aizsardzību neaprobežojas tikai ar cilvēkiem nepieciešamajiem vai noderīgajiem dabas resursiem, jo bioloģiskās daudzveidības saglabāšana pati par sevi ir nepieciešamība, kas izriet no tās atzītas ētiskās vērtības un nozīmē cieņu pret dabu un morālu pienākumu tai nekaitēt. Taču, neraugoties uz tiesiskās aizsardzības pasākumiem, faktiski dabas degradācija turpinās.

Nākas atzīt, ka pastāvošie dabas resursu apsaimniekošanas tiesiskie režīmi (normatīvais regulējums) pieļauj vides (dabas) degradācijas turpināšanos. Lai gan dabas resursu apsaimniekošanas likumos ir noteikts mērķis – veicināt attiecīgā resursa

⁹ Noteikumi par īpaši aizsargājamo sugu un ierobežoti izmantojamo īpaši aizsargājamo sugu sarakstu: Ministru kabineta 14.11.2000. noteikumi Nr. 396 [28.02.2025. red.]

¹⁰ Noteikumi par īpaši aizsargājamo biotopu veidu sarakstu: Ministru kabineta 20.06.2017. noteikumi Nr. 350 [28.02.2025. red.]

¹¹ Sugu un biotopu aizsardzības likums: LV likums. Pieņemts 16.03.2000. [12.03.2025. red.], 8. panta pirmā daļa.

¹² Valsts kontroles revīzijas ziņojums. Vai medijāmās sugas apsaimniekojam tālredzīgi. Rīga: Valsts kontrole, 2020. Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29514-Q-oDZJD-mr0ddADc-oaPHkYN-NIRqP3Vb.pdf> [aplūkots 02.03.2025.]

¹³ Aizsargājamās sugas. Dabas aizsardzības pārvaldes resurss. Pieejams: <https://www.daba.gov.lv/lv/aizsargajamas-sugas> [aplūkots 25.02.2025.]

¹⁴ Konvencijas par bioloģisko daudzveidību preambula.

ilgtspējīgu apsaimniekošanu un izmantošanu, taču tas nebūt nenozīmē, ka normatīvais regulējums (likuma priekšraksti) resursam nodrošina tādu apsaimniekošanu, kas būs pilnībā saskanīga ar ilgtspējīgas izmantošanas principu¹⁵. Šajā ziņā var pat novērot tendenci, ka likumi, kas var efektīvi aizsargāt vidi, šīs efektivitātes dēļ var kļūt neaizsargāti pret politisko spiedienu. Politikiem joprojām ir kārdinājums izmantot dažādas taktikas, lai juridiskos instrumentus padarītu bezzobainus.¹⁶ Tādēļ nereti regulējums joprojām ir fragmentārs un tajā dominē ekonomiskās vajadzības un attiecīgi – dabas resursu izmantošanas ekonomiskās intereses, neraugoties uz to, ka šie resursi piedalās arī citu cilvēku vajadzību un interešu nodrošināšanā (vides pakalpojumi, estētiskie, emocionālie aspekti). Līdz ar to normatīvie akti nav vērsti uz ilgtspējību. Tie dabas (vides) aizsardzībā nenodrošina holistisku pieeju, t. i., būtībā neaizsargā ekosistēmu, kuras elements ir attiecīgais resurss, jo neņem vērā to, kā atsevišķā dabas resursa izmantošana ietekmē ekosistēmas funkcionēšanu ilgtermiņā.

Arī tiesību piemērošanā iestāžu juridiskā prakse liecina, ka bieži dažādu interešu saskaņošana būtībā nav saskanīga ar ilgtspējības principu. Piemēram, saistībā ar medijamo sugu apsaimniekošanu Valsts kontrole ir atzinusi, ka lēmumu pieņemšanā, līdzsvarojot mednieku, mežsaimnieku, lauksaimnieku un vides aizsardzības intereses, būtu jārisina vairāki būtiski ar sugu apsaimniekošanu saistīti jautājumi, lai varam teikt, ka nodrošinām ilgtspējīgu medijamo sugu apsaimniekošanu.¹⁷ Likuma līmenī bioloģiskā daudzveidība un cilvēki (sabiedrība) tiek nošķirti, tādējādi apliecinot, ka antropocentrismam raksturīgais cilvēka un dabas pretnostatījums saglabājas.

Šādā situācijā, kad tiesību normas turklāt ir arī nepilnīgas (pastāv likuma robi), pretrunīgas vai neskaidras, lai stridīgo jautājumu izšķiršanā nodrošinātu konstitucionālo vērtību aizsardzību, īpaši nozīmīga ir tiesu loma. Tāpat ir svarīgi, lai gadījumos, kad iestādei lēmums jāpieņem, saskaņojot dažādas intereses, šīs intereses tiek līdzsvarotas pareizi. Proti, ņemot vērā, ka bioloģiskās daudzveidības saglabāšana jānodrošina ilgtermiņā.¹⁸ Vienīgi tā interešu līdzsvarojs var būt saskanis ar ilgtspējības principu.

2. Princips *in dubio pro natura*

Vides tiesību doktrīnā atzīts: kad valsts iestādei vai institūcijai lēmumi jāpieņem, saskaņojot un līdzsvarojot dažādas – vides, sociālās un ekonomiskās – intereses, tieši vides aizsardzības principi, būdami virzienu nosakoši principi (angļu val. – *directing principles*), ļauj līdzās pastāvēt dažādām vērtībām un interesēm. Tie nodrošina

¹⁵ Saskaņā ar Konvencijas par bioloģisko daudzveidību 2. pantu “ilgtspējīga izmantošana” nozīmē bioloģiskās daudzveidības sastāvdaļu izmantošanu tādā veidā un tādās daudzumos, kas nenoved pie bioloģiskās daudzveidības samazināšanās perspektīvā, tādējādi uzturot tās iespējas apmierināt mūsdienu un nākamo paaudžu vajadzības un centienus.

¹⁶ Guillaume Chaprom et al. Bolster legal boundaries to stay within planetary boundaries. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/313874912_Bolster_legal_boundaries_to_stay_within_planetary_boundaries [aplūkots 22.03.2025.]

¹⁷ Valsts kontroles revīzijas ziņojums “Vai medijamās sugas apsaimniekojam tālredzīgi”. Rīga: Valsts kontrole, 2020. Pieejams: <https://www.lrvk.gov.lv/lv/getrevisionfile/29514-Q-oDZJD-mr0ddADc-oaPHkyN-NIRqP3Vb.pdf> [aplūkots 02.03.2025.]

¹⁸ Vides aizsardzības likuma 1. panta 4. punkts paredz: lai attīstība būtu ilgtspējīga, tai jābūt ne vien integrētai un līdzsvarotai, bet arī tādai, kas nodrošina bioloģiskās daudzveidības saglabāšanu ilgtermiņā.

nepieciešamo elastīgumu un ļauj līdzsvarot visas intereses, kas konkrētajā gadījumā jāņem vērā.¹⁹ Šāda uz principiem balstīta pieejas nozīme vides jomā tiek pastāvīgi uzsvērtā, jo principi sniedz vadlīnijas, kas ir noderīgas gan likumdevējam, gan tiesību normu piemērotājiem un īstenotājiem.

Princips *in dubio pro natura* ir cieši saistīts ar piesardzības principu. Tie ir viens otru papildinoši, tomēr autonomi principi.²⁰ Piesardzības principa mērķis ir apsteidzoša rīcība, lai novērstu videi iespējamu kaitējumu, un tas tiek piemērots, ja par vides (kaitējuma) risku trūkst zinātniskas skaidrības (pastāv zinātniska nenoteiktība). Savukārt principa *in dubio pro natura* mērķis ir interpretēt tiesību normu par labu dabas (vides) aizsardzībai tiesiski neskaidrā situācijā. Līdz ar to *in dubio pro natura* būtībā ir tiesību normu piemērošanas un interpretācijas līdzeklis, kuru iestāde vai tiesa izmanto tiesiski neskaidrā situācijā, lai nodrošinātu, ka šaubas tiek tulkotas par labu dabas vai vides aizsardzībai. Līdzīgi piesardzības principam *in dubio pro natura* ir cieši saistīts ar ilgtspējības principa vides aspektu – vides ilgtspējību. Saskaņā ar Deklarācijā par vides tiesiskuma principiem²¹ pausto šis princips nozīmē, ka šaubu gadījumā visi tiesā vai iestādē izskatāmie jautājumi ir jāatrisina tādā veidā, kas, visticamāk, labvēlīgi ietekmēs vides aizsardzību un saglabāšanu, priekšroku dodot alternatīvām, kas vismazāk kaitē videi. Darbības netiek veiktas, ja to iespējamā negatīvā ietekme uz vidi ir nesamērīga vai pārmērīga salīdzinājumā ar ieguvumiem, ko no tām gūst.

Kaut arī princips *in dubio pro natura* nav tieši paredzēts likumā, tomēr tas Latvijas tiesu praksē tiek izmantots. Turpmāk tiks aplūkoti divi piemēri, kas to apstiprina. Pirmais piemērs ir saistīts ar jautājumu par mikrolieguma izveidošanu un to, kā dabas aizsardzības jomā (kur bioloģiskā daudzveidība jāsaglabā ilgtermiņā) pareizi līdzsvarot intereses, lai tas atbilstu ilgtspējības principam. Te jāņem vērā: lai iestāde lemtu par mikrolieguma izveidošanu, obligāts priekšnoteikums ir eksperta pozitīvs atzinums, kas atbalsta mikrolieguma izveidošanu, pamatojoties uz to, ka eksperts ir konstatējis īpaši aizsargājamā dabas objekta atrašanos dabā. Tātad jau ir zināms, ka saistībā ar konkrēto ģeogrāfiski noteikto vietu pastāv nozīmīgas dabas aizsardzības intereses. Tiesību norma paredz, ka iestāde pieņem lēmumu par mikrolieguma izveidošanu, izvērtējot arī sabiedrībai nozīmīgas sociālās un ekonomiskās intereses. Senāts atzina, ka jautājums izšķirams par labu mikrolieguma izveidošanai, ja vien nav konstatētas citas nozīmīgas sabiedrības sociālās vai ekonomiskās intereses. Lai atsvērtu dabas (vides) aizsardzības interesi, ekonomiskajām un sociālajām interesēm attiecībā uz konkrētās teritorijas izmantošanu ir jābūt nozīmīgām, “šaubu gadījumā nosveroties par labu vides aizsardzībai (*in dubio pro natura*)”²². Tātad jautājumā par to, ko ilgtspējības principa gaismā saprast ar citām nozīmīgām interesēm, tiesa, pirmkārt, skaidri definēja, ka vispārīga un nekonkrēta zemes īpašnieka vēlme izmantot

¹⁹ De Sadeleer N. Environmental Principles. From Political Slogans to Legal Rules. Oxford University Press, 2005, p. 259.

²⁰ De Vido S. The In Dubio Pro Natura Principle: An Attempt of a Comprehensive Legal Reconstruction. SSRN Electronic Journal, December 2022. Pieejams: https://www.researchgate.net/publication/366634311_THE_IN_DUBIO_PRO_NATURA_PRINCIPLE_AN_ATTEMPT_OF_A_COMPREHENSIVE_LEGAL_RECONSTRUCTION [aplūkots 03.12.2024.]

²¹ IUCN World Declaration on the Environmental Rule of Law. Pieņemta Riodežaneiro 29.04.2016. [28.02.2025. red.]

²² Senāta Administratīvo lietu departamenta 22.12.2022. spriedums lietā SKA-212/2022, 13. punkts.

īpašumu savām saimnieciskajām interesēm nav pietiekami nozīmīga, lai atsvērtu dabas (vides) aizsardzības interesi. Otrkārt, ja ir šaubas par to, vai noskaidrotās citas intereses ir uzskatāmas par tik nozīmīgām, lai atsvērtu dabas aizsardzības interesi, jānosveras par labu dabas (vides) aizsardzībai.

Otrais piemērs attiecas uz kompetences normas interpretāciju. Likuma “Par īpaši aizsargājamām dabas teritorijām” 13. pants noteic īpaši aizsargājamu dabas teritoriju izveidošanas kompetenci nacionālā un arī vietējā – pašvaldības – līmenī. Tiesības noteikt aizsargājamus kokus deleģētas gan Ministru kabinetam, gan pašvaldībai. Taču pašvaldības tiesības ir ierobežotas ar kritēriju, ka attiecīgais “koks pašvaldības teritorijā ir nozīmīgs dabas vai kultūrvēsturiskā mantojuma saglabāšanai”. Lietā tiesiskā neskaidrība bija par to, vai likuma norma pašvaldībai deleģē arī tiesības, lai koku atzītu par aizsargājamu, kā kritēriju izvirzīt mazāku koka apkārtmēru par to, kādu noteicis Ministru kabinets nacionālā līmenī. Tiesa izšķīrās par labu tādai kompetences normas interpretācijai, kas videi ir labvēlīgāka, t. i., ka pašvaldībai ir tiesības noteikt par aizsargājamiem arī tievākus kokus salīdzinājumā ar nacionālo regulējumu. Tādējādi tiesa mazāku svaru piešķīra pieteicēja argumentam, ka pašvaldība lokāli var noteikt stingrākus tiesību uz īpašumu ierobežojumus par tiem, ko Ministru kabinets noteicis nacionālā, t. i., hierarhiski augstākā, tiesību normu līmenī. Lai arī tiesa principu tieši nemin, taču izmantotie argumenti, kas bijuši pašvaldības tiesību atzīšanas pamatā, šo principu atgādina.²³

3. Ikviens tiesības dzīvot labvēlīgā vidē

Nereti likumos ietvertais regulējums un tā piemērošanas prakse liecina, ka likumdevējs, iestādes un daļa sabiedrības Satversmes 115. panta un ilgtspējības principa kopsakaru saprot izteikti antropocentriski – galvenokārt ekonomisko interešu aizsardzības garā, nepiešķirot vērā ņemamu nozīmi citām sabiedrības vajadzībām, kuras nodrošina daba, kā arī faktiski neņemot vērā dabas ētisko vērtību un ikviena morālo pienākumu tai nekaitēt.

Lai apstrīdētu pašreizējo izteikti antropocentrisko skatījumu un virzītos uz tādu, kas ekoloģiski ir vairāk atbildīgs (jo atzīst visu dzīvo būtņu savstarpējo saistību un ekosistēmu saglabāšanas nozīmi), šādam pavērsienam ir jābūt konstitucionāli pamatotam. Nav apšaubāms, ka ekocentrisku vērtību konstitucionāla aizsardzība iespējama tiesību sistēmās ar būtiski paplašinātu tiesību subjektu loku, ietverot tajā arī citas dzīvas būtnes (ne cilvēkus), arī dabu (noteiktas tās sastāvdaļas) un atzīstot tām ne vien morālas, bet arī juridiskas tiesības pastāvēt, plaukt un attīstīties. Tomēr konstitucionāli pamatota ekocentrisku vērtību aizsardzība, tostarp principa *in dubio pro natura* ievērošana, iespējama arī tādā tiesību sistēmā, kur tiesību subjektu (ar atzītām juridiskām tiesībām) loks nav paplašināts, taču tajā ir atzītas patstāvīgas cilvēktiesības dzīvot labvēlīgā vidē, turklāt šīs cilvēktiesības ir pārkonceptualizētas (angļu val. – *reconceptualization*) tā, ka tās padara iespējamu virzību uz ekocentriskām vērtībām. Citiem vārdiem, lai cilvēktiesības kļūtu ekoloģiski atbildīgākas, tām no jauna jādefinē, kas ir “individuālā brīvība”, ko tās tiecas nodrošināt, pat ja tas varētu nozīmēt arī to, ka cilvēktiesības var zaudēt savu individuālo raksturu un

²³ Senāta Administratīvo lietu departamenta 31.08.2022. spriedums lietā SKA- 298/2022, 7., 11. punkts.

klūt par kaut ko pavisam citu.²⁴ Par to, ka cilvēktiesības ir piedzīvojušas pārkonceptualizēšanu, liecina attālināšanās no izpratnes, ka cilvēktiesību pārkāpums var būt vienīgi konkrēta indivīda tiesību pārkāpums. Attiecīgi ir notikusi tuvināšanās izpratnei, ka vide vienlaikus ir gan kopīgs labums (angļu val. – *common good*), gan kolektīvās tiesības.²⁵ Vides ar noteiktām īpašībām kā kolektīva labuma saglabāšana ilgtermiņā ir cilvēku kopējās interesēs, tāpēc cilvēktiesības uz labvēlīgu vidi drīzāk ir saliktas (kompleksas) tiesības, kas vidi aplūko kā sistēmu (holistiska pieeja). Proti, ka tā ir sistēma, kas ietver dažādus elementus – gan abiotiskus (fizikālos), gan biotiskus (dzīvas būtnes), arī cilvēkus, un visi šie elementi ir savstarpēji atkarīgi, to izdzīvošana ir atkarīga no bioloģiskās daudzveidības dažādos līmeņos. Turklāt bioloģiskā daudzveidība un ilgtspējīga vide ir objektīva nepieciešamība gan cilvēkiem, gan citām sugām. Vides elementu savijums nozīmē, ka jebkura darbība vai bezdarbība, kas ilgtermiņā var negatīvi ietekmēt vides kvalitāti (ieskaitot ekosistēmu funkcionēšanu) un tās ilgtspējību, būs cilvēktiesību uz vidi aizskārums.²⁶ Līdz ar to cilvēktiesības dzīvot labvēlīgā vidē kā kolektīvas tiesības ir saistītas ar bioloģisko daudzveidību un vides ilgtspējību.

Ekocentrisku vērtību aizsardzībai un ar tām saistītu tiesību principu, arī *in dubio pro natura* pamatojums jārod konstitucionāla ranga tiesību normās. Vai Latvijas Republikas Satversmē tāds ir rodams? Satversmes tiesa, interpretējot Satversmes 115. pantu kopsakarā ar konstitucionālo ilgtspējības principu un aplūkojot caur Satversmes ievada prizmu, ir atklājusi konstitucionālās vides normas saturu, kuru var ietvert četros punktos: 1) labvēlīga vide ir tāda, kuras stāvoklis neapdraud personas veselību un labklājību; 2) tiesības dzīvot labvēlīgā vidē ietver personas veselības un labklājības nemateriālo aspektu, ko nosaka dabiskajai videi piemītošā estētiskā un garīgā vērtība; 3) Satversmes 115. pants aizsargā ne vien atsevišķu indivīdu tiesības, bet arī visas sabiedrības tiesības uz labvēlīgu vidi, 4) vides ilgtspējība kopā ar cilvēka pamattiesībām dzīvot labvēlīgā vidē veido vienotu vides konstitucionālisma sistēmu.²⁷ Tas būtībā nozīmē: lai vide cilvēka veselībai un labklājībai būtu labvēlīga, vides (dabas, tās sastāvdaļu, ekosistēmu) aizsardzība jāīsteno tā, lai tiktu nodrošināta ekosistēmu, kuras balsta bioloģiskā daudzveidība, funkcionēšana ilgtermiņā (vides ilgtspējība). Turklāt vides ilgtspējība ir kopīgs labums gan cilvēkam, gan arī dabai. Citiem vārdiem, dabas vērtību saglabāšana un vairošana ir nepieciešams ieguldījums nākotnē gan dabas pasaulei, gan cilvēku dzīves kvalitātei un labklājībai.²⁸ Līdz ar to var pamatoti uzskatīt, ka vienotā vides konstitucionālisma sistēma sniedz pamatojumu un paver iespēju aizsargāt arī ekocentriskas vērtības, tostarp likumu piemērošanā un tiesību normu interpretācijā ievērot principu *in dubio pro natura*.

²⁴ Cullet P. Confronting inequality beyond sustainable development: The case for eco-human rights and differentiation. Review of European, Comparative & International Environmental Law. 2022, Vol. 31, Issue 1, pp. 7–15. Pieejams: <https://doi.org/10.1111/reel.12439> [aplūkots 28.02.2025.]

²⁵ Cima E. The right to a healthy environment: Reconceptualizing human rights in the face of climate change. Review of European, Comparative & International Environmental Law. 2022, Vol. 31, Issue 1, pp. 38–49. Pieejams: <https://doi.org/10.1111/reel.12430> [aplūkots 27.12.2024.]

²⁶ Chalabi A. A New Theoretical Model of the Right to Environment and its Practical Advantages. Human Rights Law Review, Vol. 23, Issue 4, December 2023. Pieejams: <https://doi.org/10.1093/hrlr/ngad023> [aplūkots 11.03.2025.]

²⁷ Satversmes tiesas 08.04.2024. spriedums lietā Nr. 2023-01-03, 17.1., 17.2. punkts. LV, 09.04.2024.

²⁸ Senāta Administratīvo lietu departamenta 22.12.2022. spriedums lietā SKA- 212/2022, 7. punkts.

Kopsavilkums

1. Latvijas tiesību sistēmā vides konstitucionālisma pamatu veido pārkonceptualizētas cilvēka pamattiesības dzīvot labvēlīgā vidē, kas kopā ar vides ilgtspējību veido vienotu vides konstitucionālisma sistēmu.
2. Vienotā vides konstitucionālisma sistēma nodrošina pamatojumu un paver ceļu ekocentrisku vērtību aizsardzībai, un tādējādi rada iespēju vides normatīvos aktus un to piemērošanas praksi padarīt ekoloģiski atbildīgāku.
3. Lai arī, atšķirībā no piesardzības principa un citiem vides aizsardzības principiem, likumdevējs *in dubio pro natura* nav tieši atzinis, šis princips savu konstitucionālo pamatojumu rod vienotajā vides konstitucionālisma sistēmā.